

Tanulmány

Az újszülöttgyilkosságok megjelenése a hazai médiában –és ami abból kimaradt

Hazánkban átlag minden második héten megöli egy édesanya az újszülöttét... – ezt, s még egy-két hasonló, közhelynek ható – de ettől még sajnos igaz – megállapítást ma már minden rendszeres, a téma iránt egyébként nem túlságosan érdeklődő újságolvasó is kívülről tudhat, annyszor és annyi helyen elhangzott az utóbbi időben. A közvélemény elborzadva gondol a szörnyű tettekre, a legsúlyosabb büntetést kívánva az anyáknak. Ez a könyörtelen ítélkezés azonban több szempontból is káros: egyrészt azért, mert az érintettek későbbi életesélyeit hátrányosan befolyásolhatja, másrészt azért is, mert elfedi az okokat, azzal együtt, pedig az ellátó rendszer hiányosságait és az egész társadalom olyan problémáit, amelyek adott esetben bárkinek az életét akár tönkre is tehetik. Minthogy pedig a tömegtájékoztatás szerepe vitathatatlanul óriási a közvélemény alakításában és az emberek informálásában, az alábbiakban azt szeretném megvizsgálni, hogy az újságok, a rádió, a televízió hogyan tájékoztatnak az újszülött-gyilkosság témájával kapcsolatban, mennyire finomítják az emberekben élő sematikus képet.

Az újszülöttnak közvetlen a világra jötte utáni meggyilkolásával kapcsolatos közleményeknek a teljes hazai tömegtájékoztatásra kiterjedő vizsgálatát az 1994. szeptember 1. – 1994. november 30. közötti időszakra vonatkozóan végeztem el.

Ez időben Magyarországon a témával kapcsolatosan összesen 51 közlemény jelent meg, ebből 1 televízió-műsor és 50 újságcikk –: a pár soros híradástól a több hasábos riportig – laponként az alábbi megoszlásban:

ORSZÁGOS	
Magyar Hírlap	6
Magyar Nemzet	2
Népszabadság	3
Népszava	1
Új Magyarország	2
Blikk	2
Kurír	6
Mai Nap	4
Esti	2
összesen	28
VIDÉKI	
Békés Megyei Hírlap	3
Csongrád Megyei	1
Hírlap Dél-	1
magyarország Fejér	1
Megyei Hírlap Heves	1
Megyei Hírlap	1
Karcsagi Hírmondó	1
Napló	1
Nógrád Megyei	1
Hírlap	1

Pest Megyei	.1
Hírlap Somogyi	1
Hírlap Tolnai	1
Népújság Új	1
Dunántúli Napló	1
összesen	17
HETILAPOK	
Képes	1
Újság Pesti	1
Riport	1
Szabad Föld	1
Zsaru Magazin	1
összesen	5

Amit megtudhattunk

E táblázatból első ránézésre is következik néhány tanulság. A közlések túlnyomó többsége (45 jelent meg napilapban, mégpedig összesen 24-ben, tehát meglehetősen széleskörű terítésben, földrajzilag is, ha figyelembe vesszük, hogy 17 írás vidéki napilapban látott napvilágot, egy pedig a vidék legolvasottabb lapjában, a Szabad Földben. A szexuális erőszakra vonatkozó hasonló vizsgálódás tapasztalataival ellentétben (Család, GyermeK, Ifjúság, 1994/1. sz.) a csecsemőgyilkosságok esetében a „bulvárlapok” reprezentáltsága szinte semmivel sem nagyobb a többiekénél, vagyis, bár nem hanyagolják a témát, de nem is élnek vissza szenzációs voltával. (Legfeljebb néha a címadásnál jelenik meg a bulvár szemlélet: A legszörnyűbb büntett; Családi gyermekpusztítás – a negyediket gyakran ölik; Csecsemőholttest a konténerben; Újszülött a fekáliában; Fürdés közben szült a fáradt anya; Bedarálták a csecsemőt; Csonkított csecsemő; Szétmarcangolták). Várakozásaimnak az is ellentmond, hogy az ún. női lapok egyetlen egy írást sem közöltek az újszülöttgyilkosságokról a vizsgálódási időszakban, s az azt megelőző hónapokban (1994. márciustól augusztusig) is összesen csak két hasonló cikk jelent meg a Nők Lapjában és a Kisasszonyban.

A vizsgált időszakban Magyarországon a sajtó összesen 6 újabb újszülöttgyilkosságról adott hírt, amiből ötöt vidéken követtek el, illetve vidéki volt a tettes (a tetem megtalálása illetve a tettes lakhelye szerint érintett helységek: Somogyapáti, Szigetvár, Siófok, Gyula, Kunhegyes, Vép, és csak egyet Budapesten, a III. kerületben.) A vidéki elkövetés ilyen túlsúlya nagyjából megfelel hosszú évek hazai átlagának³ és sok más európai ország tapasztalatainak is. A fentiek fényében nyilvánvalóan különös jelentősége van annak, hogy mit, hogyan ír erről a témáról a vidéki sajtó.

A már említett 18 vidéki sajtóközleményből (ezek közé sorolva olvasóközönsége miatt a Szabad Földet is), 14 tartozik a hír kategóriába, vagyis röviden, legfeljebb 20-25 sorban tájékoztat, bármiféle megjegyzés, kommentálás, értékelés nélkül. A Budapesten felfedezett csecsemőholttestről egyetlen vidéki lap sem tájékoztatott, ellenben a vidékiek mindegyikéről olvashatunk ezek valamelyikében, de egyáltalán nem biztos, hogy éppen annak és csak annak a területnek a lapjában, ahol az esemény történt. Miközben szokatlanul nagy publicitást kapott

³ Az 1981-1993 között bírósági ítélettel végződött csecsemőgyilkosságoknak 58,4%-ában községben lakott a tettes, 9,7%-ában Budapesten és 31,9%-ában más városban, ami a lakosság számarányához képest mindenképp a kisebb települések túlsúlyát mutatja. Más adat szerint az 1980-94 között felfedezett 363 esetből csupán 50-et követtek el Budapesten, az összes felderített elkövetőnek pedig 68%-a tanyán vagy tanyasias településen lakott.

– talán a külföldi, román állampolgárságú elkövető miatt – a Vépen történt eset (összesen 5 híradás a szeptember 1-i vidéki lapokban) – addig a többi megölt újszülött legfeljebb 1-2 napilapban kapott rövid hírt, köztük egy olyan akadt, amelyik nem is annak a megyének a lapjában, ahol megtalálták. Még fontosabb, s még jobban rávilágít a helyi tájékoztatás furcsaságaira, hogy egyetlen helyi újságíró sem élt a közelség előnyével a felfedezett négy eset kapcsán, s nem indult el a hír nyomán, hogy jobban tájékoztathassa az olvasókat. Ez különben úgy tűnik, nem a vizsgálódás időszakára eső véletlen jelenség, hiszen az azt megelőző és követő hónapokban is jó néhány vidéki csecsemőgyilkosság akadt, de egyetlen helyi lap sem közölt tényfeltáró, elemző írást az ottani esettel kapcsolatban, legfeljebb később, az ítélethirdetéskor. Miközben például az országos sajtó tele volt a háromszoros csecsemőgyilkos kámi ápolónő esetével, nem a helyi lap volt az, amely részletes riportot készített az esetről....

A hír kategória keretein túlnövő riportok és elemzések között egy beszámolót találtam – a Szabad Földben – a Véneken zajlott regionális gyermekvédelmi tanácskozásról, aminek egyik központi témája a csecsemőgyilkosság volt, és hármát összesen két megyei bíróság tárgyalásáról.

Ezek közül a Szászberekén történt eset azért különösen érdekes, mert rendezett anyagi körülmények között, saját házában élő családban történt, ahol a tanúk szerint odaadó gondoskodással nevelték a gyerekeket. Annál megdöbbentőbb, hogy az anya ellen több újszülött megölésének vádja is felmerült, de bizonyítékok hiányában mégis csak egyrendbeli gyilkosságért vonták felelősségre és ítélték – igaz, nem jogerősen – 5 év letöltendő börtönbüntetésre. Sajnos, az újságból nem tudjuk a csecsemőgyilkosság okát, az ítélet indokait, s még utalás sincs az anya személyiségére, intellektuális szintjére. A másik tárgyalás a Pest Megyei Bíróságon zajlott, s erről mindkét megyei lapban színvonalas tudósítást olvashatunk. Tanúvallomásokot idéznek, melyek – ha csak vázlatosan is – bemutatják az asszony személyiségét (alacsony intellektusú, gyámoltalan, félszeg, passzív magatartású), életkörülményeit (magányos, több kapcsolatból származó gyermekeit egyedül nevelte, de rendesen ellátta őket) és a terhesség alatt őt ért traumáról (szüleinek elvesztése) is tudósítanak. Ezek a tények egyszersmind talán érthetővé teszik a témában járatlan olvasók előtt is a – gyilkosságokhoz képest szokatlanul enyhének tűnő, de a csecsemőgyilkosságok ítélkezési gyakorlatában átlagosnak⁴ tekinthető – négy évre felfüggesztett két év börtönbüntetést, s még érthetlenebbé a fentebb említett szászbereki ügy sokkal súlyosabb ítéletét és indoklásának hiányát. Érdemelt volna néhány szót a tudósítások kapcsán a magyar bírói gyakorlat is, ami a csecsemőjüket közvetlenül a szülés után megölő asszonyok megítélésével kapcsolatban jelzésértékű.

A vidéki lapok közül ki kell emelnünk a Békés Megyei Hírlapot, amely a jelzett időben egyébként is vezet a vidéki lapok között 3 közlésével, s e-gyedül publikált olyan – igaz: más lapból átvett – interjút, melyben pszichológus szakértő elemzi a csecsemőgyilkosságok hátterét. Ez a jó szándék még akkor is kiemeli a vidéki sajtótermékek közül, ha vizsgálódásai megrekednek a jelenségek szintjén, s az olvasó inkább csak kérdésekkel találja szemben

⁴ Magyarországon az 1984. II. félévétől 1992. I. félévével lezárult időszakban a bíróságok a 117 elmarasztaló ítélet több mint felében, 61-ben 2 évi vagy rövidebb tartamú börtönbüntetést szabtak ki a tettesre, s ezek közül is 40 esetben a büntetés letöltését felfüggesztették. A magyar jogrendszerben a csecsemőgyilkosságra 1961 óta nincs külön tényállás, vagyis a gyilkosságok közé sorolják ám a gyilkosságok esetében kiszabható legkisebb, azaz 5 év börtönbüntetést /vagy annál hosszabbat/ a fent említett időszakban csupán az esetek 11 %-ában szabtak ki.

magát, mint válaszokkal vagy javaslatokkal: „... miért a csecsemőgyilkosság az egyetlen megoldás? Hol vannak (és ha léteznek egyáltalán, a bajbajutottak miért nem tudnak róluk?) az anyaothonok, ahová befogadnák a kismamát? Mi a helyzet a szexuális felvilágosítással? Egyszerűen érthetetlen, hogy egy egészségügyben dolgozó asszony miért nem védekezik a nem kívánt terhesség ellen...” A nyitva hagyott kérdések mellett másik szépséghibája az írásnak, hogy A legszörnyűbb bűn címen jelent meg, ami már önmagában is alkalmas az olvasó előítéletének alátámasztására, de az alcímmel együtt Pszichológus a gyilkos anyákról egyenesen azt sugallja, mintha a cikkben szereplő szakértő fogalmazott volna így.

Az országos napilapok és folyóiratok írásaiból (32) szintén a többség (20) szorítkozik hírközlésre. Ezekben is leggyakoribb hír – a vidékiekhez hasonlóan – valamelyik éppen felfedezett csecsemőgyilkosság, ezen kívül akad még egy rövid beszámoló egy bírósági ítéletről, egy a Véneken zajlott gyermekvédelmi tanácskozásról, valamint helyszín, időpont és hírforrás megjelölése nélkül egy vádemelésről is. Az aktuális csecsemőgyilkossági esetekről semmivel sem tudunk meg többet ezekből a lapokból sem, mint a helyi sajtóból, hiszen a hírforrás – ennél fogva a híradás szövege is – többnyire azonos. Míg azonban a vidéki tudósítók nem foglalkoznak a budapesti esettel, fordítva ez nincs így: az országos lapok valamelyikében mind a 6 esetről olvashatunk. Azt azonban, hogy milyen elvek szerint válogatnak a hírek között, nem sikerült kikövetkeztetnem az adott időszak közléseit vizsgálva. Fő szerkesztési elvnek a véletlen, vagy az esemény rendőrségi tálalása tűnik, hiszen egyetlen egy sincs közöttük, amely az összes felfedezett esetről tudósítana, sőt még az egyetlen Budapesten talált halott újszülöttről is csak három lapban írnak.

A híradásokból megtudjuk, hogy két esetben a tettest nem találták meg, csak a holttestet. Ez azért tekinthető ritkaságnak, mert az újszülött-gyilkosságok kb. 70%-ában a tettes kerül meg előbb valami véletlenszerű ok – egyik rokon, esetleg szomszéd feljelentése, szülés utáni komplikációk miatti kényszerű orvosi vizsgálat – révén, s csak ez után kezdik el keresni a bűnjelet, a tettest. Ha viszont nincs tettes, akkor nagyon könnyen elképzelhető, hogy a büntett felderítetlen marad örökre, hiszen egy csecsemőholttest nagyon gyorsan elenyészik. Éppen ez az oka annak, hogy az újszülött-gyilkosságok valós számát csak becsülni lehet.

Az országos napilapokban, hetilapokban a hírek és egyéb közlések aránya (20:14) jóval kiegyensúlyozottabb, mint a vidéki lapokban, vagyis ezekben több interjú, elemző igényű írás jelent meg a témáról. Ezeket az írásokat az alábbi csoportokba soroltam:

Az aktualitások közé tartozik, de túlnő a hír kategória keretein az a két beszámoló, ami a Véneken rendezett regionális gyermekvédelmi tanácskozáson dr. Cseres Judit által a csecsemőgyilkosságokról tartott előadást ismerteti. Felidéznek néhány adatot és általános jellemzőt a csecsemőgyilkosságot elkövetett asszonyokról, életkörülményeikről, a felderítés módjáról és esélyeiről, de semmi újdonságot nem közölnek a már sokszor, sok helyen olvasottakhoz képest. Kár, hogy az olvasó nem tudhat meg többet az előadás tartalmáról, s a hallgatóság reakciójáról, javaslatairól.

Az országos napilapokban, hetilapokban a jelzett időszakban négy, régebben történt újszülött-gyilkosságról szóló részletes riportot találtam.

Ezek az írások a Zsaru magazinban, Pesti Riportban és a Mai Napban jelentek meg, s mindegyik lap a maga vérmérséklete szerint mutatja be az adott esetet. A Zsaru a felderítés folyamatára helyezi a hangsúlyt, míg a Mai Nap cikkeiben a tettes illetve a tettestárs meséli el a csecsemő megölésének és elrejtésének részleteit. A vallomás sokból alkoholizáló, bűnelkövető, lumpenizálódó családok képe bontakozik ki, ami az olvasó tisztos polgárból elutasítást és elhatárolódást, az érinthetlenség megnyugtató érzését válthatja ki: mi nem így

élünk, a mi családukban ilyen szörnyűség nem fordulhat elő. Ami pedig – mint az eddigiekből kiderülhetett – hamis információkon alapuló következtetés, ugyanis a hazai és külföldi tapasztalatok szerint koránt sem csak ilyen rendezetlen családokban fordulhat elő az újszülött meggyilkolása. Ebből legfeljebb annyi igaz, hogy a család és általában a mikrokozmosz szerepe – sőt: nyomása! – óriási a tettek elkövetésében. A kialakult képet korrigálja az a két elemző jellegű írás, mely szintén, a vizsgált időszakban látott napvilágot. A Képes Újságban és a Magyar Hírlapban jelentek meg, s bennük a szakértő – dr. Cseres Judit pszichológus – jól tanuló, de apjuktól rettegő iskolás lányokról, példás családanyákról, mint elkövetőkről, lánygyermeküket tabuk között, csak büntetéssel nevelő agresszív apákról, fenyegető anyákról, a megesett lányt kicsapással büntető iskolákról, a teherbeeső asszonyt eltaszító anyósokról, férjekről, mint a kétségbeesett tett elkövetésének motívumairól beszél. Megtudjuk, hogy az 1982-91 közötti időszakban bíróságon tárgyalta 168 ügy 36%-ában az elkövető férjzett, 44%-ában hajadon volt, a többi esetben, pedig rendezetlen élettársi kapcsolatot tartott fenn, és hogy az, évtized második felének trendje a leányanyák arányának növekedését mutatja. Legmagasabb iskolai végzettségük általában szakiskola, érettségizett alig akad köztük, diplomás, pedig egy sem. E bűncselekmény szempontjából legveszélyeztetettebbnek a középosztály legalsó rétegei tűnnek, ahol már kialakultak egy szerény, de tisztességes életvitel anyagi alapjai, amit most végzetesen megzavarhatna egy csecsemő érkezése. A pszichológus szerint az újszülött megölésében döntő szerepe van a férj és feleség (vagy élettársak) megromlott viszonyának. „Nem az anya és a gyermek kapcsolatát kell ebben az esetben nagyító alá tenni, hanem azt, hogy milyen párkapcsolatból származik a terhesség” – írja. Ez, első sorban a külső körülményeket hibáztató megállapítás, ha fel is hívja a figyelmet az apa szerepére, vizsgálódáson kívül helyezi az anya bizonyos személyiségjegyeit, továbbá azokat a körülményeket, amelyek miatt az anyában kialakulhat az ellenséges érzés a szíve alatt hordott gyermekkel kapcsolatban, amelyek pedig legalábbis járulékos okai lehetnek az újszülött megölésének. (Erről részletesebben ld. a Gondos Anna pszichológussal készült interjút). Az egyik most ismertett cikket közlő Képes Újság részéről egyébként nem kis izléstelenségre vall, hogy a riportot „Krimi-kaleidoszkóp” rovatban jelentették meg. Ráadásul ez az írás legalább másodszor jelent már meg néhány hónapon belül. A Magyar Hírlap írása az újszülött-gyilkosság kérdését lényegesen részletesebben és színvonalasabban, több oldalról világítja meg. Megemlíti például a megelőzés fontosságát és lehetőségeit, azon belül – ha csak érintőlegesen is – az iskolai szexuális nevelés szerepét és hiányosságait, a névtelen szülés adminisztratív akadályait, és olvashatunk itt Csordás Máriának, a Schöpf-Mérei kórház védőnőjének próbálkozásáról, hogy a társadalom ismét elfogadja, hogy még mindig jobb alternatíva kitenni a csecsemőt a kórház kapujába...

Az általam vizsgált és az előzőekben bemutatott elemző jellegű írásoknak – bárhol jelentek is meg – ugyanaz a pszichológusnő a szakértője, mint ahogy az utóbbi években megjelent cikkek kb. 90 százalékának is. Ez egyrészt természetes és a legkényelmesebb megoldás, hiszen ő a téma legismertebb hazai kutatója, s az ORFK is nyilván őt – a Bűnmegelőzési Osztály szakértőjét – ajánlja az érdeklődő újságíróknak részletesebb informálódásra. Mégis kár, hogy a tájékoztatás felelőseinek érdeklődése megreked az első lehetséges forrásnál, hiszen így minden írás lényegében ugyanazokat az adatokat és szemléletet közvetíti. Arról nem is beszélve, hogy a rendőrség belekeverése a témába mindenképpen azt sugallja, hogy az újszülöttgyilkosság és megelőzése elsősorban

kriminológiai kérdés, amit maga a szakértő egy nyilatkozatában alá is támaszt.⁵ Ez pedig más szervek, intézmények és az egész társadalom felelősségét kendőzi el, tovább lassítva ezzel a megoldás irányába vivő intézkedések meghozatalát.

Az eddigi írásokban kizárólag hazai esetekről volt szó, s a három hónap „termésében” mindössze egy olyan tudósítás akad, amely külföldi, nevezetesen lengyel újszülött-gyilkossági esetekről szól. Mint megtudjuk, a nálunk több mint három és félszer nagyobb országban évente 26 – vagyis a mi átlagunkkal megegyező számú csecsemőgyilkosságra derült fény. Ez az összevetés mindenképpen tanulságos, különösen annak tudatában, hogy már kb. két éve a miénknél lényegesen szigorúbb abortusztörvény van Lengyelországban, mely még az anya súlyos anyagi helyzetében sem engedi a terhesség-megszakítást. A cikk szerint egyébként a lengyelek többsége, az érintett korcsoport – 20-49 évesek – 56-65%-a nem ért egyet a megszorításokkal.

Egyéb külföldi adathoz a csecsemőgyilkosságokról az újságokból csak Németországgal kapcsolatban juthatunk, ahol 4-5-re becsülik az ilyen tettek éves számát, bár felderítetlen esetekkel ott is, és más országokban is számolni kell. A magyar szakértő a valós adatok becsléséhez a szülések tapasztalatát veszi alapul, miszerint a szakszerű segítség nélkül végzett szülések közül csak minden tizedikben lép fel komplikáció, vagyis az ily módon kiderülő titkolt szülések száma esetleg csak tizede a valóságosnak. Ahhoz azonban, hogy emiatt a látens csecsemőgyilkosságok számát az ismert esetek tízszeresében határozzuk meg, vizsgálni kellene, hogy a többi orvosi segítség nélküli szülés motívuma és végkifejlete szükségszerűen a gyermek meggyilkolása-e.⁶

Az egyéb kategóriába soroltam még három napilapunk tévékritikáját, amik az 1994. október 17-én és 24-én a Magyar Televízióban sugárzott Csecsemőgyilkosok c. kétrészes dokumentumfilmről (rendező: Gábor Péter, szerkesztő-riporter: Varga Ágota) szólnak. Figyelemre méltó, hogy kritika ürügyén éppen ezek az írások beszélnek a legtöbb empátiával, segítőkészséggel a csecsemőgyilkos anyákról. Lehet, hogy a dokumentumfilm ennyiben teljesítette is feladatát? A szerzők célja ugyanis a tévé-újság ismertetése szerint éppen az volt, hogy bemutassák, milyen sok szenvedés van ezek mögött a lányok-asszonyok mögött, s hogy tettük elkövetésekor valójában maguk is áldozatok. Megrendítő volt, ám ez nem a műsorkészítők, hanem az interjú alanyok érdeme, akik még a riporternő agresszív, parancsoló kérdései ellenére sem tagadták meg (nem merték megtagadni?) a szereplést, s akik döbbenetes őszinteséggel és egyszerűséggel számoltak be rettenetes sorsukról. Ugyanakkor nagy hibája a filmnek, hogy egy műsorban szerepelteti azokat az anyákat, akik újszülöttjüket közvetlenül a szülés után ölték meg, és a már több hónapos gyereket hosszú időn keresztül brutálisan bántalmazó, majd halálra kínzó asszonyokat. A két fajta cselekményben valójában csak a „szereposztás” és a „végeredmény” azonosak, ám a pszichológiai indítékok éppúgy különbözőek, mint a törvényi megítélés és a megelőzés, segítség lehetőségei. Egy műsorba összehozásuk mindenféle kommentár nélkül azzal a veszéllyel jár, hogy –legalábbis a témába

⁵ 3ld. az Összegzés-ben az ORFK Bűnmegelőzési Osztályának Jelentéséből idézett részletet.

⁶ Más országokban, pl. Franciaországban, a valós adatok becsléséhez alapul vették a nem kórházi körülmények között született törvénytelen gyerekek orvos által igazolt születési halálozását, figyelembe véve, hogy egy újszülött esetében nem mindig élesek a határok az elhanyagolás, a csekély, tetten nem érhető szándékosság vagy a szervezet gyengesége okozta halál között, másrészt azt a valószínűsíthető tényt is, hogy éppen ezektől a gyerekektől szeretnének az anyák a leginkább szabadulni. Talán nem is véletlen, hogy ezek között a gyerekek között lényegesen nagyobb volt a születési halandóság, mint a rendezett családban születettek között.

mélyebben bele nem gondoló nagyközönség tekintetében – a műsor eredeti célja a visszajára fordulhat. Mindez, pedig felveti azt etikai és szakmai igényt, hogy az interjúalanyok lelki integritása és személyiségi jogai szempontjából különösen kényes témában szakértő részvétele nélkül ne lehessen műsort készíteni és azt sugározni a televízióban.

Összegezés

Az újszülött-gyilkossággal foglalkozó újságcikkeket és televízió-műsort elemezve az az érzésem, hogy a sajtó – mint ahogy a közvélemény is – valójában nem tud mit kezdeni ezzel a témával. Az újságírók mintha saját ambivalens érzéseikkel is nehezen küszködnének. Egyfelől tudják, hogy a szakma szabályai szerint nem illik minősíteni, elvetemültnek nevezni ezeket az anyákat, másrészt viszont, legbelül talán mégiscsak így érznek irántuk; ez a kettősség az írásokban elő-előbukkan a címadáson kívül olyan jelzőkben, mint: elvetemült, anyának nem nevezhető stb. Még azokban az írásokban is tetten érhető ez, melyekben egyébként szakértő nyilatkozata alapján a szerző éppen azt kívánta bizonyítani, hogy ezek az asszonyok maguk is áldozatok. Az elemző cikkek – nemcsak a részletesen vizsgált három hónapban, de az egész tavalyi és idei évben, melynek a termését átnéztem –meglehetősen egysíkúak, ugyanazt a néhány kérdést teszik fel, ugyanazokat az adatokat ismételtetik, miközben a problémakör számtalan aspektusa szóba sem kerül.

II. Az okok

A csecsemőgyilkosságról szóló híradásokból, nyilatkozatokból, vallomásokból eléggé egyértelműen kiderült, hogy a tettet elkövető lányok-asszonyok mikrokörnyezetükkel szemben olyan függő viszonyban vannak, melyben egy terhesség az egész addigi életük felbomlásával fenyeget: azzal, hogy munkahelyük, családjuk, iskolájuk kivetíti őket, hogy elveszítik a számukra fontos (ámbar legtöbbször autoriter apa, anya, férj, élettárs szeretetét. Az újságírók és nyilván az olvasók többsége is, értetlenül áll a tény előtt, hogy ma, amikor Magyarországon a fogamzásgátlás és terhesség-megszakítás megannyi lehetősége adott, néhányan miért folyamodnak az ölés végső eszközéhez. Ebben a megközelítésben tehát a csecsemő meggyilkolása a családtervezés végletes módszere, amiben – ha a régmúlt idők szokásait tekintjük – sok igazság van. Közismert tény ugyanis, hogy Magyarországon a múlt század végéig a nem kívánt gyermektől való szabadulás elfogadott eszköze volt a csecsemő megölése, de ha az európai civilizációt nézzük is, nem a Taigetosz az egyetlen ilyen példa, bár később természetesen már büntették. Még a múlt században, s az é század elején is lényegesen gyakoribb volt az előfordulása a mainál, sőt, ahogy a majd száz évre visszamenő francia adatok kimutatják, az egyre jobban elterjedő abortusszal kiegészítették egymást a családtervezés eszközeként. Ahogy egyre közismertebbé és biztonságosabbá vált a terhességmegszakítás, úgy csökkent az ölesek száma, még akkor is, amikor az abortuszt is tiltották. Mindez tehát azt sejteti, hogy nem kizárólag az újszülött védelme, sokkal inkább a humánusabb eszközök elterjedése tette lehetővé a csecsemőgyilkosságok számának csökkenését, s ezzel együtt súlyosabb társadalmi megítélését. Mindebből pedig az következik, hogy ma Magyarországon, ahol a családtervezés többféle legális módszere létezik, elvileg nem fordulhatna elő egyetlen csecsemőgyilkosság sem. Alátámasztja ezt a feltételezést az is, hogy az elkövető asszonyok-lányok – a híradások szerint – látszólag meglepően jó szocio-kulturális háttérrel rendelkeznek. Csak a körülmények jobb megismerése fedi fel aényt, hogy az esetek jelentős részében az érintettek számára mégsem léteztek a megelőzésnek a legális

eszközei. Hiszen ha valaki számára a környezete (tradíciók, túlzottan szigorú, konzervatív nevelés, a szexualitás tabuként kezelése stb.), egészségi okok (gyógyszer vagy a művi abortusz ellenjavallata), belénevelt szégyenérzet, félelem, (a 18 év alattiak terhesség-megszakításához szülői beleegyezés kell), tudatlanság, anyagi akadályok miatt nem veheti igénybe ezeket az eszközöket, akkor azok számára nem létezőnek tekinthetők. Leánynevelő intézetben dolgozva tapasztaltam, hogy a lányok jelentős része bár rendszeres szexuális életet él, nem szed tablettát, mert partnere, aki szerint csak erkölcstelen nők élnek a nemi élet bizonyos fokú szabadságát biztosító módszerrel, tiltja azt. Itt döbbsentem rá arra is, hogy bizonyos rétegek mennyire nem szocializálódtak arra, hogy az egészségi problémáikkal orvoshoz forduljanak, s még kevésbé arra, hogy nőgyógyászhoz menjenek. Ha pedig mégis elmennek egyszer, esetleg a bánásmód, az elszenvedett megaláztatás az, ami miatt legközelebb már fel sem merül bennük ez a lehetőség. Jómódú, tanult emberek is ki vannak ilyesminek téve, ha megbetegednek, hát még azok, akik nem képesek a számukra megkérdőjelezhetetlen fensőbbiséggel megjelenő egészségügyiekkel szemben megvédeni méltóságukat. Valószínűleg nem csak nekem van olyan művelt, iskolázott nőismerősöm, aki – a közismert tünetek és tapasztalat hiányában – nem ismerte fel időben terhességét, sőt, még a nőgyógyásza is későn diagnosztizálta azt. Ezek az esetek talán magyarázatul szolgálnak azokra a megdöbbenéssel idézett esetekre, amikor egészségügyben dolgozó nőkkel történik ugyanez, annál is inkább, mivel ezeknek az asszonyoknak éppen, mert a helyi (kis települési) egészségügyi ellátórendszerben ismeri őket mindenki, nagyobb okuk van a lelepleződéstől tartani, ha orvoshoz fordulnak. Vagyis, korántsem szabad elintézett dologként beszélni a fogamzásgátlásról és terhesség-megszakításról.

A csecsemőgyilkossági eseteket vizsgálva azonban nem gondolom azt, hogy a fenti – a mikrokörnyezetre visszavezethető – külső okok elégségesek ahhoz, hogy egy anya megölje az újszülöttjét. Ahhoz még bizonyos lelki és intellektuális feltételek is szükségesek. Ezzel kapcsolatos hazai vizsgálatokat az iskolázottsági adatokon⁷ kívül nem ismerek, ezért csak egy 1955 és 65 között végzett nemzetközi (Dániára, Svédországra, Belgiumra, Jugoszláviára, Németországra, Ausztriára, Svájcra, Franciaországra, Hollandiára és Írországra kiterjedt) kutatás tapasztalataira tudok hivatkozni.

Ezek szerint az újszülöttjüket meggyilkolt nők szinte mindegyike besorolható két pszichológiai vagy pszichiátriai kategória valamelyikébe. Az első típus, a patológiás (akár eredendően elmebeteg, akár a szülés utáni pszichózisban szenvedő asszonyról van szó) nagyon ritka – ami egyébként, az újságcikkek alapján megegyezik a hazai tapasztalatokkal. A második csoport sokkal érdekesebb, hiszen az érintett nők nagy többsége ebbe tartozik. Ők a passzív, pszichopata vagy enyhén debilis lányok-asszonyok. A debilis asszonynak nincsenek ismeretei a fogamzásról, születésről, neki tehát baj esetén segítségre van szüksége, amire azonban a környezet elzárkózása miatt nem számíthat. Ez az alacsony intellektuális szint egyébként még a csecsemőgyilkosságnál is gyakrabban produkálja a gyermekbántalmazás egyéb eseteit: ellátás hiánya, rossz bánásmód. A vizsgált időszak külföldi adatai szerint az elkövetők egyharmada, egyhatoda tartozott közéjük. Náluk magasabb intellektuális színvonalon állt az a többség, melynél az éretlenséget számszerűen nem, csak klinikailag lehetett kimutatni, de attól az még olyan súlyos volt, hogy az újszülött meggyilkolásának fő

⁷ Az 1984. második féléve és 1992. első félévének vége között tárgyalt esetekben az elkövetők 53,54%-a elvégezte ugyan a nyolc általánost, ami azonban azok számára, akiknek csak kis rálátásuk van arra, kiknek, milyen tudásra, milyen elvek alapján szerezhető meg a bizonyítvány, ez a tény korántsem zárja ki a legteljesebb tudatlanságot, mint okot.

okaként értékelhették. Ezek a gyermekded, instabil, sokszor frivol személyiségek nem rendelkeznek a problémák tudatosításának, még kevésbé megoldásának képességével és alkalmatlanok a felelősségvállalásra. Míg jobb adottságú társnők képesek a saját és partnerük szexuális ösztöneinek kordában tartására, ők erre nincsenek felfegyverkezve, és a már kialakult baj megoldására is alkalmatlanok. Ezeknek a normál intelligenciájú nőknek az érvelési, ítélkezési képességét gyakran túl nagy impulzivitás befolyásolja, probléma tudatuk túlzottan egocentrikus.

Ugyanez a tanulmány felhívja a figyelmet arra is, hogy a vizsgált tettesek maguk is általában sok sérelmet szenvedtek el gyerekként a családon belül elfoglalt helyzetük miatt: vagy azért, mert népes család első gyermekei voltak, akik anyjukat gyakori szülése miatt már kiskoruktól kezdve helyettesítették a család ellátásában, vagy éppen ellenkezőleg: nem kívánt, esetleg idős szülők késői utódaként születtek. Sokuknál ezek a sérelmek a gyermek, az anyaság iránti gyűlöletet okoztak. (Az anya-magzat kölcsönös kötődésről és az ezzel kapcsolatos rendellenességekről ld. külön a dr. Gondos Anna pszichológussal készült írást.)

III. A megelőzésről

A csecsemőgyilkosságok megelőzése szempontjából első helyen kell hangsúlyozni a családon belüli és az iskolai szexuális nevelés fontosságát. Ez utóbbiról már régóta közhelyként illik hangoztatni, hogy sajnos szinte csak formálisan és a biológiai ismeretekre korlátozva működik, miközben valójában sajnos kevesen érzik át, hogy ezzel a hanyagsággal a jövő generációk sorsát pecsételjük meg már most. A fiziológiai ismeretek oktatása mellett legalább olyan fontos lenne a párkapcsolat érzelmi és etikai vonatkozásainak, a férfi és nő közös felelősségének, a gyermekvállalás és -nevelés szépségének hangsúlyozása, a szülői szerepre való – életkornak megfelelő – tudatos felkészítés is. Az embert, mint értéket elismerő társadalomban a közszolgálati televízióknak is tudatosan vállalnia kellene ezeknek az elveknek a propagálását, különleges tekintettel a gyerekekre. Természetesen nem hanyagolható el a fogamzásgátlással, terhesség-megszakítással és örökbeadással kapcsolatos propaganda sem, hogy csökkenjen az akarat ellen megfogant, a családban fölöslegesnek tekintett gyerekek száma.

A megfogant, de kihordani végképp nem kívánt terhesség megszakítását is a mainál egyszerűbbé kellene tenni, megszüntetve a 18 éven aluli lányok esetében a szülői beleegyezés szükségességét és lehetővé téve a műtét névtelenségét, kiskorúak részére ingyenességét. Sajnos, az utóbbi idők gazdaságpolitikai tendenciái ezzel épp ellenkező irányba mutatnak, amennyiben az egészségügyi reformintézkedések tervei között már fölmerült az abortusz térítési díjának emelése is. Nem hiszem, hogy ezek a fillérek hoznának annyi bevételt az államkasszába, mint amennyi társadalmi kárt okoznának. (Nem is szólva a sokkal magasabb nyomozási költségekről, amik a feltehetően megszorodó csecsemőgyilkosságokkal együtt járnának.) Talán sok elkeseredett cselekedetet előzne meg, ha lehetőség lenne a lakóhelytől távoli, névtelen szülésre, és erről minden potenciális érintett értesülhetne. Mindenképpen meg kellene próbálkozni ezzel a megoldással is, bár elképzelhető, hogy az éppen ezekre az anyákra jellemző tervezgetés és előrelátás hiánya miatt nem sokan élnének ezzel a lehetőséggel. Többen, akiknél maga a szülés bekövetkezése is a meglepetés erejével hat, szívesebben választanák a gyermek névtelen örökbeadásának útját, ha lenne rá lehetőség. Számomra teljesen megfoghatatlannak és értelmetlennek tűnik, miért nem fogadható el lemondásként önmagában az a tény, ha egy gyereket kitesznek az utcára vagy a kórházkapuba, mellékelve hozzá esetleg egy névtelen lemondó nyilatkozatot is. Miért kell ilyenkor is hatalmas

apparátussal nyomozni a szülők után? Logikusan átgondolva ennek az ellenkezőjét, ha legalizálnák ezt a megoldást, nem valószínű, hogy ettől divatba jönne az egyébként oly szeretettel várt gyerekek kirakása.

Úgy gondolom, ha a fogamzásgátlás - terhesség – terhesség-megszakítás - szülés - örökbefogadás folyamatait – amelyek alapvetően az egyén intim szférájába tartoznak – sikerülne emberibbé tenni, azaz megszabadítani a fölösleges megalázó bürokratikus procedúráktól, nemcsak az újszülöttjüket ölnék meg kevesebben, de mindnyájan jobban éreznék magunkat. Ez az állapot persze csak akkor jöhetne el, ha az egész szociális és egészségügyi ellátórendszer megszabadulna a hatóságra jellemző vonásaitól, és olyan partnerként jelenne meg a páciens előtt, akinek valóban legfőbb törekvése, hogy őt igényei, élethelyzete, állapota függvényében szolgálja. Ezen a ponton mindenképp vitatkozni kell a csecsemőgyilkosság hazai pszichológus-szartőjének több újságban közreadott és az ORFK Bünt megelőzési Osztályának az illetékes hatóságok, szakminisztériumok számára elküldött Jelentésében már javaslatként megfogalmazott elképzeléssel, miszerint: „...a települések orvosai, védőnői fegyelmét fokozottan fel kell hívni jelzési kötelezettségük teljesítésére. Ismerve azonban e jelzések alacsony hatékonyságát, célszerűnek látszik a 'szociális okból veszélyeztetett terhesség' fogalmának és jogintézményének bevezetése, amely a hatósági beavatkozást már lehetővé teszi a szociális ellátási feladatokat megvalósító önkormányzat számára, áthidalva ezzel az anya személyiségi jogainak megsértését, illetve a méhmagzat jogainak védelme ellentmondásait. (Ha ugyanis pl. a terhesnek tartott nő nyilatkozik arról, hogy nem terhes, illetve, hogy nem kívánja magát nőgyógyászati vizsgálatnak alávetni, úgy e nyilatkozat a cselekmény bekövetkezése után súlyosbító körülménynek, azaz az előre kitervelt minősítés bizonyítékának tekinthető.)”

Az idézetben javasolt adminisztratív kényszerintézkedés azon túl, hogy a totális társadalmak magánéletet is átható ellenőrző rendszerére emlékeztetne, mert hatósági jogkörrel ruházná fel a szociális és egészségügyi ellátórendszer helyi képviselőit, csökkentve ezzel az irányukban meglévő bizalmat, felvetné az anya személyiségi jogainak kérdését is. Ugyanakkor nem látszik világosan, mit oldana meg, hiszen okkal feltételezhető, hogy hatására nőne az anyában a lelepleződéstől való félelem, ami esetleg még súlyosabb, elkeseredett lépésekre sarkallná őt, vagy ha nem is, a hatóság közbelépésére (ráadásul már a terhesség késői szakaszában) kitörő családi botrány esetleg valóban lehetetlenné tenné az anya otthoni helyzetét. Vajon ki vállalná magára ekkor az eltaszított terhes anya (és később megszülető gyermeke) gondozását, ellátását? Ami pedig a legfőbb kételyem: milyen sors várna a gyűlölettel kihordott gyermekre, ha valamilyen kényszer hatására mégis életben marad? A nyilatkozat aláírás valójában csak a büntethetőséget növelné, s csupán a hatóságok lelkiismeretének megnyugtatását szolgálná.

(Persze, érdemes eljátszani a gondolattal, hogy a szociális szempontból veszélyeztetett terhesség bevezetése milyen – előre látszik: megoldhatatlan:– feladatokat róna az ellátó rendszerekre: garantálniuk kellene a gyerek testi-lelki szempontból egyaránt egészséges megszületésének feltételeit, s nemcsak az évi kb. 20-28 potenciális áldozat, hanem a legtöbb magzat esetében, hiszen ma Magyarországon szociális szempontból többségük veszélyeztetett...)

IV. A büntetésről

A csecsemőjüket közvetlenül a szülés után megölő anyák, mint láttuk, alapvetően nem bűnöző személyiségek. Tettüket nem kitervelten, nem felindulásból, nem valamilyen előny

reményében követik el, csupán azért, mert erre az egy megoldásra képesek annak érdekében, hogy fenntartsák addigi életlehetőségeiket, kapcsolatrendszerüket. Az ölés esetükben gyakran csupán a rejtés végletes módja. Ha tehát titkuk lelepleződik, akkor az egész tett értelmetlenné válik, vagyis annak megismétlődésétől nem kell tartani. A statisztikák is azt mutatják, hogy a csecsemőgyilkos anyák között szinte nem akad visszaeső, de még olyan is csak elvétve, aki más büntetés miatt kerül újra bíróság elé. Emlékeztetve arra is, hogy az ilyen anyák a legkritikább esetben képzelik el előre tettüket, s általában sem képesek előrelátásra, mérlegelésre, a börtönbüntetésnek nem lehet esetükben visszatartó szerepe. Természetesen nevelő szerepe sincs, hiszen a börtön erre egyáltalán nem alkalmas. Egyetlen létjogosultsága a csecsemőgyilkos anyákkal szembeni szabadságvesztésnek, véleményem szerint, a társadalomban uralkodó morális értékrend stabilitásának bizonyítása és – mint az az újságcikkek alapján is nyilvánvaló – a könnyen ítélő, szigorú büntetés után kiáltó közvélemény igazságérzetének kielégítése. Mindezt feltehetően a bírák maguk is érzik, hiszen általában enyhe ítéleteket hoznak. Éppen ezért megfontolandó, hogy nem kellene-e bűnöző helyett betegnek tekinteni és pszichológiai vagy pszichiátriai kezelésnek alávetni ezeket az asszonyokat annak érdekében, hogy fel tudják dolgozni rettenetes tettüket és, hogy vissza tudjanak illeszkedni a társadalomba. A megítélés ilyen változása – enyhülése – feltehetően a közvélemény rosszallását váltaná ki, de ahogy ezt a halálbüntetés eltörlésekor figyelmen kívül hagyták a törvényhozók, megtehetnék ezzel kapcsolatban is. Amennyiben a csecsemőjét megölt asszony gyermekes családanya, az ő kezelése mellett nem volna szabad elhanyagolni a család lelki gondozását sem, hiszen a gyerekek egyedül nem tudhatják feldolgozni az édesanyjuk cselekedetét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Recherches sur l'infanticide (1955-1965). Travaux de l'Institut de Sciences Criminelles et Pénitentiaires, Paris, Librairie Dalloz, 1968.
- Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Főosztályának Összefoglaló jelentése az anyák által újszülötteik sérelmére elkövetett emberölések vizsgálatáról. Budapest, 1992. november 30.
- ORFK Bűnmegelőzési Osztálya és ORFK Bűnüldözési Osztálya által készített Jelentés az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések megelőzésének lehetőségeiről. Budapest, 1995. április

Dettre Erzsébet